

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	سرآغاز
۳	فصل اول: یک قدم تا شعر
۵	فصل دوم: سیر تاریخی قافیه
۷	فصل سوم: قافیه به ضرورت قافیه
۱۱	فصل چهارم: تعریف قافیه
۱۵	فصل پنجم: در شناخت قافیه
۱۸	فصل ششم: مبانی قافیه
۲۴	فصل هفتم: حروف قبل از روی
۴۵	فصل هشتم: حروف بعد از روی
۵۲	فصل نهم: حرکات قافیه
۶۶	فصل دهم: حدود قافیه
۷۴	فصل یازدهم: عیوب قافیه
۸۴	فصل دوازدهم: قافیه بدیعی
۹۷	فصل سیزدهم: قافیه در شعر نو
۱۰۱	کتابنامه

سر آغاز

ای نام تو بهترین سر آغاز بی نام تو نامه کی کنم باز

حلقه‌های درس شعر و ادب که تا دل شب، سخن از سلسله موی یار بر لب مشتاقان
کمانخانه ابروی دوست نشانده‌اند گشایش دل خود را در غمزه جادوی نگار جستجو
می‌کنند و در این خیال عاشقانه سر از پا نمی‌شناسند تا از کیمیای مهر معشوق، رمز
دلدادگی را که مشکل حکایتی است در زندگی و زمان و مکان خود تقریر نمایند.
شعله پر فروغ سخن فارسی ماحصل پریشانی‌ها، بی‌سر و سامانی‌ها، دلبستگی‌ها و از
خودگذشتگی‌های پاسداران دل از دست داده بی‌نام و نشانی است که خواب ناز
سحرگاهی را در سودای باروری درخت شعر فارسی باخته‌اند و عافیت دلپذیر شبانگاهی
را برای شکوفایی غنچه‌های دلارای علوم مختلف آن از یاد برده‌اند تا شکوه زیبای
کاخ نظم و جمال فرح‌بخش باغ نثر، در منظرگاه صاحب‌دولتان بیدل تماشایی باشد.
جلوه‌ای از این قصر شاهانه که با صفایی چون صفای مهتاب، آینه‌ای است برای نشان دادن
صور شعر در عالم سخن‌پروری، علم قافیه است که بیش از هزار سال به طور رسمی
در فرهنگ و ادب فارسی با قواعد و اصطلاحات قراردادی، ملازم شعر، عروض و
بدیع است و با ظرافت و پیچیدگی فنی مورد توجه، دقت و مطالعه قرار گرفته و
جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده و با اقبال عمومی و تجزیه و تحلیل تخصصی روبه‌رو شده
و عالمان و ادیبان هر دوره به اقتضای زمان و زبان و موازین نقد و دیدگاه بلاغی، در
کیفیت فهم عمیق و درک آسان آن، دگرگونی‌هایی پدید آورده و از پیچیدگی و
دشواری آن کاسته‌اند و گاهی نیز بر حجم آن افزوده و حرفهای تازه گفته‌اند.

در سایه‌سار درخت تناور ادب فارسی به اشارات استادان فن و قافیه‌سنگان
فرهنگ از آن بزرگواران طریق راهروی آموخته‌ام و از ذخایر گرانقدر متون ادبی
توشه برگرفته‌ام و به تجربه دریافته‌ام که در کلاس‌های درس عروض به جهت
گسترده‌گی آن و در درس بدیع به علت تنوع، دیگر فرصتی برای تدریس قافیه وجود
ندارد و آن چنان که بایسته است رغبتی نیز در خارج از ترم تحصیلی برای یادگیری

و آشنایی آن مگر خیلی محدود حاصل نمی‌گردد، لذا تقدیر را با وظیفه دانشگاهی درآمیختم و این مسئولیت خطیر را به عهده گرفتم و کتابی با روش ساده برای انس دانشجویان عزیز تدوین کردم تا به پاس فضل تقدم و تقدم فضل به نشانه کمترین حق‌شناسی از استادان فن قافیه نثار قدم گرامی آن یاران ادیب نمایم. اما روزی که مبادرت به این کار کردم هرگز گمان نمی‌بردم که دامنه کار بسیار وسیع و این همه اندیشه‌های ژرف، چه در روش سنتی و چه در شیوه‌های نو زبان‌شناسی و تقسیم‌بندی‌های متفاوت، وجود داشته باشد و راه‌های بی‌نهایتی مقابل چشم نمایان شود. با این حال به شوق شناخت زیبایی‌های قافیه و سائقه کشش درونی و ذوق به انتقال آنها، با بهره‌گیری از کتب متنوع و به انگیزه ارائه ساده‌ترین روش آموزش این فن و با استفاده از علائم نگارشی راه سخت را بر خود هموار یافتم.

این دفتر در سیزده فصل با تمرینات مرتبط با مطلب مورد بحث و ارائه مثال‌ها و برجسته کردن موضوع پرداخته شده، و نویسنده کوشیده است به علت گسست قافیه از کلاس درس به نوعی دانشجو را در فراگیری این فن پیچیده بدون احساس نیاز به حضور استاد یاری کند و در کنار دروس عروض و بدیع با سرفصل دانشگاهی آشتی دهد و مطابق با سرفصل دانشگاهی ارائه کند. ضمن اعتراف بر قلت بضاعت علمی خود و کاستی‌ها و لغزش‌ها، امید است که این کوشش مورد نظر عنایت سخنوران خردور و نقادان ژرف‌نگر قرار گیرد و اگر این راه دراز امتیازی داشته باشد شکوه سپاس را در سیمای بزرگانی چون دکتر احمد فرشباغیان، دکتر احمد شوقی، دکتر سعید... قره بگلو، دکتر محمد عرب‌زاده، دکتر نورالدین مقصودی، دکتر ناصرالدین شاه‌حسینی، دکتر جلیل تجلیل، دکتر اسماعیل حاکمی، دکتر مظاهر مصفا و دکتر محسن ابوالقاسمی ببیند و آن را جلای دیدگان سازد.

ناسپاسی خواهد بود اگر از نام نیک بزرگوارانی چون دکتر سید طه مرقاتی قائم‌مقام محترم سازمان مطالعه و تدوین (سمت) و همکاران گرامی ایشان، آقای دکتر محسن رشدی، معاون محترم پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوی، دوست عزیز جناب آقای امیرموسی‌زاده و سرکار خانم مینا ابراهیم‌زادگان که با بلندمنشی برای من در این دفتر عشق به شکفتن را تفسیر کردند سخنی به میان نیاید.

شهریار حسن‌زاده